

Sprekende stenen

Stolpersteine in de Schilderswijk Groningen

Les 2 OB

Anti-Joodse maatregelen

het verhaal van Emanuel Coster

Anti-Joodse maatregelen

Emanuel Coster

In de Schilderswijk in Groningen zijn 263 mensen omgekomen door naziterreur. Voor bijna al deze mensen is een *Stolperstein* gelegd.

Een *Stolperstein* – in het Nederlands ‘struikelsteen’ – is een betonnen klinker waarop een messing plaatje van 10 x 10 centimeter is aangebracht. Op het messing plaatje staan de naam, geboorte- en overlijdensgegevens van een slachtoffer van het naziregime. De steen wordt geplaatst voor het laatste woonhuis van het slachtoffer.

Eén van de *Stolpersteine* voor Wassenberghstraat 10 is voor Emanuel Coster.

Het verhaal van Emanuel Coster

Emanuel Coster is wijnhandelaar. Zijn vrouw Jannetje Dekker is van huis uit Nederlands-hervormd. Samen hebben ze een zoon, Robert, geboren in 1930. Emanuel woont met zijn gezin op het adres Brugstraat 7a. Daar drijft Jannetje een pension: Huize de Waard. Ook is wijngroothandel CODEK er gevestigd. Jannetje is ook hiervan eigenaar en Emanuel is procuratiehouder.

Jannetje krijgt in november 1941 te maken met politieverhoren. Joodse mensen mogen niet in een pension verblijven als de eigenaar daarvoor geen expliciete toestemming heeft. Jannetje verleent onderdak aan ‘de jood Emanuel Coster’. Emanuel verklaart het volgende: ‘Ik belijd de Joodsche Godsdienst. Ik ben gehuwd met Jannetje Dekker, zijnde een niet joodsche vrouw. Mijn vrouw en ik zijn niet in gemeenschap van goederen getrouwd.’ Emanuel verlaat het pand en gaat eerst wonen op het adres Brugstraat 3.

Op 3 augustus 1942 gaat hij inwonen bij het Joodse gezin Poons aan de Wassenberghstraat 10 in de Schilderswijk.

Door zijn gemengde huwelijk heeft het er even naar uitgezien dat Emanuel aan de Jodenvervolging kon ontsnappen. Tussen 3 en 5 oktober 1942 wordt hij toch weggevoerd naar Westerbork. Wijnhandel CODEK is diezelfde maand opgeheven. Jannetje meldt bij de Kamer van Koophandel het ontslag van de procuratiehouder per 15 oktober 1942.

Op 8 december 1942 wordt Emanuel vrijgelaten uit Westerbork. Dat is van korte duur: nog geen week later, op 14 december 1942 wordt hij wederom naar Westerbork gebracht, en vandaar op 18 januari 1943 op transport gesteld naar Auschwitz. Daar wordt hij op 21 januari 1943 vermoord.

Anti-Joodse maatregelen

Emanuel Coster

1 Gebruik het verhaal van Emanuel Coster

- a Emanuel was procuratiehouder van CODEK. Dat wil zeggen dat hij de taken had van een directeur, maar geen directeur was.
Wat voor bedrijf was CODEK?
- b Met wie was Emanuel Coster getrouwd?
- c Welke religie had Emanuel? Welke religie had zijn vrouw?

2 Gebruik de tekst *Pensions en kamerverhuur*

- a In de jaren 1930 werden er in de Schilderswijk verschillende pensions en kamerverhuurbedrijven geopend. Hiervoor waren verschillende redenen.
 - 1 Noem een reden die te maken had met de situatie in Duitsland.
 - 2 Noem een reden die te maken had de Joden uit West-Nederland.
 - 3 Noem een reden die te maken had met de situatie van de Joden in Groningen.
- b Leg uit waarom de Schilderswijk zo geschikt was voor pensions en kamerverhuur.
- c Tijdens de Tweede Wereldoorlog kwam het voor dat Joodse families bij elkaar introkken.
Wat was hiervan de oorzaak?

3 Gebruik de tekst *Een bedrijf opgebouwd en afgenomen*

- a Leg uit op welke manier Jannetje Coster aan extra inkomsten probeerde te komen.
- b Waaruit moest Jannetje haar man speciaal expliciet toestemming verlenen om in haar pension te verblijven?

4 Gebruik de tekst *De Jodenvervolging en het verhaal van Emanuel Coster*

De nazi's voerden een hele reeks anti-Joodse maatregelen in.

- a Noem twee maatregelen waar Emanuel in zijn bedrijf mee te maken kreeg.
- b Noem drie maatregelen waar Emanuel dagelijks mee te maken kreeg.

5 Gebruik de tekst *Een bedrijf opgebouwd en afgenomen*

- a Toen de nazi's in Groningen begonnen met het oppakken van Joden, leek het even mogelijk dat Emanuel aan de Jodenvervolging kon ontsnappen. Leg uit waarom.
- b Tussen 3 en 5 oktober 1942 werd Emanuel gearresteerd. Beschrijf wat er sindsdien met hem gebeurd is.

6 Ga nu zelf op zoek

Joodse vluchtelingen die in de jaren 1930 naar Nederland vluchtten, moesten ergens ondergebracht worden. In deze les heb je gezien waar een deel van hen terecht kwam. Leg met een voorbeeld uit het nieuws uit waar vluchtelingen in Nederland tegenwoordig worden ondergebracht.

Een bedrijf opgebouwd en afgenomen

De familie Poons-Cohen en Emanuel Coster

Met steun van familie zet Lion Poons een eigen bedrijf op: 'Poons drukkerij, binderij, reclamebureau en uitgeverij'. Als de bezetter het bedrijf opheft en Lion op transport wordt gezet naar Westerbork, blijft zijn vrouw Mina met de meisjes Renée en Amalie zonder inkomsten achter. Vlak daarvoor komt Emanuel Coster bij de familie inwonen. Zijn gemengde huwelijk redt hem niet.

Uitbreiding in 1938 van Pension de Waard met wijnhandel CODEK. CODEK = CosterDEKker

Lion Poons is 22 jaar als hij van Amsterdam naar Groningen gaat. Hij is dan kantoorbediende. Begin jaren dertig trouwt hij met **Mina Cohen** uit Leeuwarden. Het paar krijgt in 1934 dochtertje **Renée Elisabeth**. Als zij ruim anderhalf jaar is, verhuist zij met haar ouders in 1936 naar het adres Wassenberghstraat 10. Op 5-jarige leeftijd krijgt zij

daar een zusje, **Amalie Irene**.

Met steun van zijn schoonvader vestigt Lion op 1 mei 1937 aan de Pottebakkersrijke 6 het bedrijf 'Poons drukkerij, binderij, reclamebureau en uitgeverij'. De oorlog maakt een einde aan alle voorspoed. Op 2 april 1942 wordt hun bedrijf op grond van de Verordening tot verwijdering van joden uit het bedrijfsleven geliquideerd. Lion wordt vervolgens op 20 augustus 1942 op trans-

port gesteld naar Westerbork. Mina staat er dan alleen voor, met haar twee kinderen, en zonder inkomsten.

Emanuel Coster is wijnhandelaar. Zijn vrouw Jannetje Dekker is van huis uit Nederlands-hervormd. Samen hebben ze een zoon, Robert, geboren in 1930. Emanuel woont met zijn gezin op het adres Brugstraat 7a. Daar drijft Jannetje een pension: Huize de Waard. Ook is wijngroothandel CODEK er gevestigd. Jannetje is ook hiervan eigenaar en Emanuel is procuratiehouder.

Jannetje krijgt in november 1941 te maken met politieverhoren. Joodse mensen mogen niet in een pension verblijven als de eigenaar daarvoor geen expliciete toestemming heeft. Jannetje verleent onderdak aan 'de jood Emanuel Coster' en aan Henriette Antoinette Schwartz met een dochter. Het huis van mevrouw Schwartz (Van Houtenlaan 52, Groningen) is gevorderd door de Sicherheitsdienst, waarna zij in de Brugstraat is ingetrokken 'wetend dat het haar verboden was om in een pension te vertoeven, waarvan de eigenaar geen vergunning heeft, dat het voor Joden toegankelijk is. Daarom heeft zij een verzoek gericht aan de Commandant van de Sicherheitspolitie in Den Haag, met beleefd verzoek, om zolang in dit pension te mogen blijven, totdat ik een ander onderdak had gevonden.' Zij heeft er in november 1941 nog niets van gehoord, maar 'Ik ga in het laatst van de volgende week uit te logeeren, zoodat ik dan met mijn dochter het pension verlaat'.

Emanuel verklaart het volgende: 'Ik belijd de Joodsche Godsdienst. Ik ben gehuwd met Jannetje Dekker, zijnde een niet joodsche vrouw. Mijn vrouw en ik zijn niet in gemeenschap van

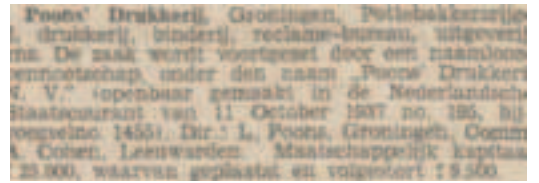

Lion Poon drukt in 1938 een proefschrift. Een exemplaar van het proefschrift is in de Groningse Universiteitsbibliotheek.

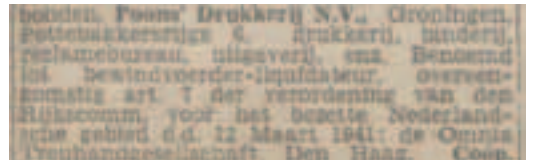

goederen getrouwd.' Mevrouw Schwartz en haar dochter vertrekken vervolgens. Emanuel verlaat het pand ook en gaat eerst wonen op het adres Brugstraat 3. Op 3 augustus 1942 gaat hij inwonen bij het gezin Poons. Door zijn gemengde huwelijk heeft het er even naar uitgezien dat Emanuel aan de Jodenvervolging kon ontsnappen. Tussen 3 en 5 oktober 1942 wordt hij toch weggevoerd naar Westerbork. Wijnhandel CODEK is diezelfde maand opgeheven. Jannetje meldt bij de Kamer van Koophandel het ontslag van de procuratiehouder per 15 oktober 1942. Op 8 december 1942 wordt Emanuel vrijgelaten uit Westerbork. Dat is van korte duur: nog geen week later, op 14 december 1942 wordt hij wederom naar Westerbork gebracht, en vandaar op 18 januari 1943 op transport gesteld naar Auschwitz. Daar wordt hij op 21 januari 1943 vermoord.

Op 6 oktober 1942 zijn ook Mina en haar dochters Amalie en Renée in navolging van echtgenoot en vader Lion naar Westerbork gedeporteerd. Het gezin Poons is daar bijna

Poons' drukkerij wordt een naamloze vennootschap, *Nieuwsblad van het Noorden*, 25 oktober 1937.

De bezetter neemt in 1942 het bedrijf van Leon Poons in beslag, *Nieuwsblad van het Noorden*, 22 april 1942.

twee jaar samen, totdat zij op 4 september 1944 worden overgebracht naar Theresienstadt. Daar worden zij gescheiden. Mina en haar kinderen gaan op 12 oktober op transport naar Auschwitz en worden bij aankomst vermoord. Lion is twee weken eerder al vanuit Theresienstadt naar Auschwitz gedeporteerd. Hij wordt naar Gollerschau (een satellietkamp van Auschwitz) gebracht, waar hij wordt vermoord op 2 februari 1945.

Lion Poons

Geboren: 5 november 1906, Amsterdam.
Vermoord: 2 februari 1945, Gollerschau

Mina Poons-Cohen

Geboren: 17 augustus 1905, Leeuwarden.
Vermoord: 14 oktober 1944, Auschwitz

Renée Elisabeth Poons

Geboren: 25 augustus 1934, Groningen.
Vermoord: 14 oktober 1944, Auschwitz

Amalie Irene Poons

Geboren: 28 november 1939, Groningen.
Vermoord: 14 oktober 1944, Auschwitz

Emanuel Coster

Geboren: 6 februari 1893, Rotterdam.
Vermoord: 21 januari 1943, Auschwitz

Pensions en kamerverhuur

Een nieuwe bron van inkomsten

Pensions en kamerverhuur in de Schilderswijk.

In de Schilderswijk zijn vlak voor en in de oorlog veel pensions en kamerverhuurbedrijven te vinden, zoals op het kaartje te zien is. Vanaf 1933, als de nazi's in Duitsland aan het bewind komen, vluchten Joden naar Nederland, en ook naar Groningen. Sommigen stranden hier op weg naar de VS of Engeland. In het begin van de oorlog moeten Joden in Nederland op last van de Duitsers de kustplaatsen verlaten, ook zij zijn op zoek naar een nieuw onderkomen.

In die periode raken tegelijkertijd steeds meer Joden hun baan of bedrijf en dus hun inkomsten kwijt. Kamers verhuren is dan een nieuwe bron van inkomsten, zeker in de relatief grotere panden in de Schilderswijk. Naast de pensions en kamerverhuurbedrijven zien we dat er steeds vaker Joodse families bij elkaar in één huis gaan

wonen. Zoals de familie Jacobs aan de Kraneweg, de familie Pais-Denneboom aan de Dr. C. Hofstede de Grootkade, de familie Davids aan het Taco Mesdagplein, Emanuel Coster aan de Wassenberghstraat en verschillende families aan de Westerkade. Vaak is de reden dat zij hun eigen huis op last van de Duitse bezetter moeten verlaten.

De Jodenvervolging

Nog geen drie maanden na de inval in Nederland kondigt de Duitse bezetter de eerste anti-Joodse maatregelen af. Het is het begin van een reeks stelselmatige acties die erop zijn gericht de Joden uit de samenleving te verwijderen. Na verlies van rechten en werk volgen registratie, inbeslagname, gedwongen verhuizing, werkkampen, internering in Westerbork en ten slotte deportatie.

Anti-Joodse maatregelen

Al in 1940 komt er een verbod op ritueel slachten, Joodse ondernemingen moeten zich melden en Joden mogen niet meer in overheidsdienst werken. In het overzicht is te zien hoe de Joden in de daaropvolgende jaren stap voor stap het leven onmogelijk wordt gemaakt.

Overzicht van anti-Joodse maatregelen. (Uit: De Bosatlas van de Tweede Wereldoorlog).

1940

- **1 juli:** Joden worden geweerd uit de Luchtbeschermingsdienst.
- **31 juli:** Verbod op ritueel slachten.
- **5 oktober:** Overheidspersoneel moet ariërverklaring tekenen.
- **22 oktober:** Joodse ondernemingen moeten zich melden bij de Wirtschaftsprüfstelle (economische keuringsdienst).
- **21 november:** Bekendmaking dat Joden uit overheidsfuncties worden ontheven.
- **19 december:** Duitsers mogen niet meer bij Joden werken.

1941

- **10 januari:** Registratieplicht voor Joden.
- **5 februari:** Artsen moeten opgeven of zij Joods zijn.
- **11 februari:** Joden mogen niet meer naar de universiteit.
- **22 februari:** Eerste (twee dagen durende) razzia's in Amsterdam.
- **12 maart:** Benoeming van een (Duitse) beheerder in Joodse bedrijven.
- **31 maart:** Oprichting Centraal Kantoor voor Emigratie van Joden.
- **15 april:** Joden moeten hun radio's inleveren.
- **1 mei:** Joden mogen maar beperkt werkzaam zijn in vrije beroepen.
- **4 juni:** Bewegingsvrijheid van Joden wordt beperkt.
- **13 juni:** Openbare zwembaden voor Joden verboden.
- **1 september:** Joodse kinderen moeten naar aparte, Joodse scholen.
- **15 september:** Overheid introduceert borden met opschrift 'Voor Joden verboden'. Joden mogen geen bezoeken meer brengen aan diverse uitgaansgelegenheden.
- **1 november:** Joden moeten verenigingen waar ook niet-Joden lid van zijn verlaten.
- **7 november:** Joden mogen zonder verlof of reisvergunning niet meer reizen of verhuizen.

1942

- **1 januari:** Joden mogen geen niet-Joods huishoudelijk personeel meer hebben.
- **9 januari:** Openbaar onderwijs is voor Joden verboden.
- **10 januari:** Eerste Joden worden uit Amsterdam naar speciale Joodse werkkampen in Nederland afgevoerd.
- **17 januari:** Begin van de concentratie van Joden in het Judenviertel, de Joodse wijk in Amsterdam.
- **23 januari:** Autorijden voor Joden verboden. Persoonsbewijzen voor Joden moeten van een 'J' voorzien zijn.
- **25 maart:** Joden mogen niet meer met niet-Joden trouwen.
- **3 mei:** Het dragen van de Jodenster wordt verplicht gesteld.
- **12 mei:** Joden mogen geen rekening meer hebben bij de postgirodienst.
- **29 mei:** Joden mogen niet meer vissen of een visakte aanvragen.
- **5 juni:** Volledig reisverbod voor alle Joden.
- **12 juni:** Joden mogen geen groenten in niet-Joodse winkels kopen. Elke sport is voor Joden verboden. Fietsen en andere voertuigen moeten ingeleverd worden.
- **30 juni:** Joden mogen na 20:00 uur 's avonds niet meer op straat zijn. Zij mogen niet meer fietsen.
- **6 juli:** Telefoneren voor Joden verboden. Joden mogen niet meer bij niet-Joden op bezoek.
- **15 juli:** De eerste deportatie met 1137 Joden naar Auschwitz-Birkenau.
- **17 juli:** Een groot aantal straten in 's-Gravenhage en Scheveningen wordt voor Joden verboden. Joden mogen slechts winkelen tussen 15:00 en 17:00 uur 's middags.
- **8 september:** In 's-Gravenhage mogen Joden niet meer op publieke banken zitten.
- **15 september:** Studieverbod voor Joodse studenten.
- **2 en 3 oktober:** Razzia's op Joodse werkkampen. Gezinnen worden thuis gearresteerd en ook naar Westerbork gebracht.

1943

- **5 mei:** Heinrich Himmler wenst dat in de loop van het jaar zoveel Joden als 'menselijkerwijs' mogelijk is, naar het Oosten worden gedeporteerd.
- **29 september:** Laatste grote razzia in Amsterdam.
- **december:** Het 'Joodse vraagstuk' in Nederland wordt door de bezetter beschouwd als 'opgelost'.